

Johan van den Corput (1542-1611): schrijver van Fresinga's 'Memorien'*

J. P. J. POSTEMA

In 1584 verscheen in Deventer een door de Franeker burgemeester Reinico Fresinga geschreven boekje; de *Memorien van den gedenckwerdigen dingen...* Het is nadien steeds weer ter hand genomen door historici die zich bezighielden met de geschiedenis van de vier noordelijke provinciën. En dan in het bijzonder voor zover zij zich mede op de jaren 1576-1582 richtten. Het werkje bleek daarom zo bij uitstek bruikbaar, omdat het zoveel 'inside-information' geeft. Doch het heeft ook zijn beperkingen, vooral voor hedendaagse historici. De schrijver ervan heeft zich hoofdzakelijk tot de militaire gebeurtenissen beperkt, waarbij de nadruk ligt op het verraad van Rennenberg, in maart 1580, en vooral op het beleg van de Overijsselse plaats Steenwijk, in de winter van 1580 op 1581¹. Met name voor de regionale geschiedenis hebben de *Memorien* evenwel tot op heden hun waarde behouden. De schrijver verstrekt namelijk veel informatie die elders niet gevonden kan worden².

Omdat het werkje inmiddels vrij zeldzaam was geworden liet de Deventer jurist en stadssecretaris Gerhard Dumbar (1680-1744) de *Memorien* in 1722 opnieuw drukken³. Evenals de eerste werd ook de tweede druk in Deventer verzorgd. De zetter is daarbij niet al te nauwgezet te werk gegaan, zodat menige spellingsverandering binnensloop. Dit heeft tot gevolg gehad dat de spelling aanzienlijk minder eenvormig werd dan in de eerste druk het geval was. In vergelijking met die eerste uitgave maakt de tweede dan ook een wat rommelige indruk. De tekst als zodanig is in 1722 niet veranderd. Wel heeft Dumbar 'notae' toegevoegd, die na afsluiting van de eigen-

* Graag wil ik prof. dr. E. H. Waterbolk en prof. dr. A. H. Huussen jr. bedanken voor hun kritische opmerkingen.

1 J. J. Woltjer, *Friesland in hervormingstijd* (Leiden, 1962) 331: de *Memorien* geven 'weinig inlichtingen van belang, het is voornamelijk geïnteresseerd in de krijgsgeschiedenis'. Andere moderne auteurs die de *Memorien* hebben gebruikt zijn onder andere: F. U. Ros, *Rennenberg en de Groningse malcontenten* (Assen, 1964) en R. Reitsma, *Centrifugal and Centripetal Forces in the Early Dutch Republic. The States of Overijssel 1566-1600* (Amsterdam, 1982).

2 Dit geldt niet alleen voor Steenwijk in het bijzonder, maar ook voor het Land van Vollenhove in het algemeen.

3 R. Fresinga, 'Memorien van den Gedenckwerdigen dingen Dier in Den Nederlandischen Provinciën van Friesland, Overijssel, Omlanden, Drenthe, Grueningen ende Lingen, met heuren byliggenden frontieren, geschiet sijn', uitgegeven door Gerhardi Dumbar, *Analecta seu vetera aliquot scripta inedita*, III (Daventriae, 1722).

lijke tekst als bijlagen zijn opgenomen. Deze behelzen aanvullingen op en verbeteringen van Fresinga's relaas. Het valt te betreuren, dat er in het gemeentearchief van Deventer geen materiaal meer voorhanden is — hetzij correspondentie over, hetzij aantekeningen bij de *Memoriert* — aan de hand waarvan we hadden kunnen nagaan, hoe Dumbar bij deze heruitgave te werk is gegaan⁴. Dit temeer omdat hij eerder al zonder veel vragen te stellen de vervalste *Rijmkroniek* van Klaas Kolijn had gepubliceerd⁵.

Meer dan om de werkwijze van Dumbar verdienen echter de *Memoriert* onze aandacht vanwege de vraagtekens die zij bij de lezer oproepen ten aanzien van de auteur, de inhoud en de plaats van uitgave. Wanneer we het werkje nader onder de loep nemen, komen we tot opvallende conclusies.

Over de auteur van de *Memoriert* wordt ons in de literatuur slechts meegedeeld, dat deze burgemeester van Franeker geweest zou zijn en dat hij tussen 1590 en 1600 zou zijn overleden⁶. Over de herkomst van deze berichten tasten we echter in het duister, doch het is opvallend dat deze bijzonderheden over Fresinga vóór de negentiende eeuw niet worden genoemd. De negentiende-eeuwse auteurs geven evenmin de bron aan, waaraan zij hun kennis ontleen⁷. De onduidelijkheid rond de persoon van Fresinga wordt nog groter, wanneer we bedenken, dat Dumbar in zijn inleiding bij de heruitgave van 1722 opmerkt, dat ons het door Fresinga aangekondigde vervolg op zijn werk door diens vroege dood is onthouden. Daaruit zou dan geconcludeerd kunnen worden, dat Fresinga kort na april 1583 of iets later is overleden. Op die datum is namelijk het voorwoord gedateerd⁸. Reeds lang voor Dumbar deze woorden schreef had Suffridus Petrus (1527-1597) — sedert 1590 de officiële lands-geschiedschrijver van Friesland — in 1593 al opgemerkt, dat Fresinga op dat moment nog leefde en van plan was zijn werk voort te zetten. Mogelijk komt hier de bewering vandaan dat de schrijver tussen 1590 en 1600 is overleden⁹. Latere

4 In de Collectie Dumbar, inv. nr. 40 bevindt zich wel een doorschoten exemplaar van *Analecta* II, voorzien van aantekeningen. Voor deze inlichtingen bedank ik de heer H. de Beer, medewerker van het gemeentearchief te Deventer.

5 M. J. van Lieburg, 'Reinier de Graaf (1674-1717) en de Rijmkroniek van Klaas Kolijn', *Documentatieblad Werkgroep 18e Eeuw*, XXXVII (1977) 4-25, hier 4.

6 A. J. van der Aa, *Biografisch woordenboek der Nederlanden* (21 dln.; Haarlem, 1852-1878) VI, 247.

7 S. de Wind, *Bibliotheek der Nederlandsche geschiedschrijvers*, I (Middelburg, 1813) 202.

8 Dumbar, *Analecta*, III, praefatio: 'Ast immature viri mors illas nobis invisit'. De Vorrede geeft als datum van voltooiing april 1583.

9 Suffridus Petrus, *De Scriptoribus Frisiae, Decades XVI et semis* (Franequerae, 1699) 427: 'Authorem hunc vivere adhuc audio & de continuanda historia porro cogitare'. De eerste druk van dit werk is uitgegeven in Keulen in 1593. Voor Petrus zie E. H. Waterbolk, *Twee eeuwen Friese geschiedschrijving. Opkomst, bloei en verval van de Friese historiografie in de zestiende en zeventiende eeuw* (Groningen-Djakarta, 1952) 14-15.

vermeldingen over Fresinga delen niets nieuws mee omtrent Zijn dood en maatschappelijke positie 10. De opmerkingen van Dumbar en Petrus zijn waarschijnlijk dan ook niet anders dan deducties uit Fresinga's eigen mededeling dat hij van plan was een vervolg te schrijven. Uit het feit dat dit tweede deel niet is verschenen, heeft Dumbar een vroege dood geconstateerd en komt Petrus, die sedert 1577 hoogleraar was in Keulen, tot de slotsom dat Fresinga in 1593 nog in leven moest zijn en aan het vervolg werkte.

De aldus ontstane onduidelijkheid wordt nog vergroot door het ontbreken van zelfs maar de naam Fresinga in het Franeker archief, hetgeen we, waar we toch kennelijk met een vooraanstaande — althans in Franeker — familie van doen hebben, niet zouden verwachten 11. In de overgeleverde magistraatsbestellingen in Franeker voor de jaren 1585, 1589 en 1593 vinden we bijvoorbeeld geen Fresinga als burgemeester genoemd¹². Ook in de rechterlijke archieven (voor zover nog raadpleegbaar) komen we geen Fresinga tegen, terwijl op het eind van de zeventiende eeuw in het aangrenzende Franekeradeel de naam Fresinga evenmin voorkomt¹³. In 1947 komt deze familienaam in ons land in het geheel niet voor, een omstandigheid die niet noodzakelijkerwijs door de vermelding ervan in de negentiende eeuw wordt tegengesproken¹⁴. Er zijn daarnaast aanwijzingen, dat de naam Fresinga ook in Oost-Friesland niet voorkwam¹⁵.

10 Valeri Andreae, *Bibliotheca Belgica: de Belgis vita scriptisq. clariss. praemissa Topographica Belgii totus sev Germaniae inferioris descriptione* (Lovanii, 1643) 793; J. F. Foppens, *Bibliotheca Belgica, sive virorum in Belgio vitâ, scriptisque illustrium catalogus librorumque nomenclatura* (2 bdn.; Brussel, 1739) 1062-1063.

11 J. Telting, ed., *Register van het archief van Franeker* (Franeker, 1867); D. Cannegieter, ed., *Register van stukken behoorende tot het Archief van het Waterschap der Vijf Deelen zeedijken binnendijs, van 1582 tot 1879* (Franeker, 1903).

12 Gemeentearchief Franeker, Reglementen op de magistraatsbestellingen en de verdere bestuursinrichting, 1586-1815, inv. nr. 110, 1586-1590, inv. nr. 111, 1588; Naamlijsten en stukken betreffende aanstelling of verkiezing van burgemeester, gezworen gemeensluiden en vroedsmannen, 1585-1794, inv. nr. 291, 1589 en inv. nr. 292, 1593.

13 Rijksarchief in Friesland, Oude Rechterlijke Archieven, Nedergerecht Franeker, Recesboeken, II, 1604-1608; Rekestes en andere Stukken in zake appèl, 1584-1785; Rekestes en andere stukken betreffende vereffening van insolvente boedels, I, 1567-1620; Testamenten, 1561-1717; Rekestes in zake voogdij- en curatelestelling, I, 1556-1662. Gemeentearchief Franekeradeel, Kohieren en verdere stukken van de reële of 100e penning en der extra-ordinaire belasting op huren en vaste goederen, 1689-1805, inv. nr. 110, 1689-1694 en inv. nr. 111, 1695-1702. In verband met een gemeentelijke herindeling wordt dit archief in Franeker bewaard.

14 P. J. Meertens, ed., *Nederlands repertorium van familienamen*, uitgegeven door de Naamkundecommissie van de Koninklijke akademie van wetenschappen (13 dln.; Assen, 1963-1983); Johan Winkler, *De Nederlandsche geslachtsnamen in oorsprong, geschiedenis en betekenis* (Haarlem, s.a.; heruitgave: Zaltbommel, 1971) 201, waar Fresinga genoemd wordt als patroniem of als van de naam van een volksstam afgeleid, doch Winkler geeft geen bron voor het voorkomen van de naam; hij kan zeer wel de *Memorien* gebruikt hebben.

Op grond hiervan moeten we dan ook de vraag stellen, of er wel een Reinico Fresinga heeft bestaan en of niet iemand anders de *Memorien* heeft geschreven.

Vrij kort geleden nog is er al op gewezen, dat de invloed van Johan van den Corput (1542-1611) — in veel opzichten de hoofdpersoon in de *Memorien* — op de schrijver aanzienlijk geweest is. Ja, dat Fresinga 'wel vooral... door de vermogens van... Johan van den Corput tot het schrijven van zijn mémoires kwam' 16. We moeten ons dan ook de vraag stellen, of niet deze Van den Corput zelf de auteur is geweest. Hierin worden we gesteund door Emanuel van Meteren (1535-1612), die in 1592 al van mening was, dat Van den Corput — een oom van Van Meterens vrouw Esther van den Corput — 'den autheur daer van sij' 17.

Een aanwijzing hiervoor vinden we al in de spelling van de naam 'Kornput' in de *Memorien*. Van den Corput was de enige in zijn familie die de naam aldus spelde en zelfs zijn naaste verwanten lijken niet geweten te hebben wat daarvan de reden is geweest. Ook Everard van Reyd (1550-1602), secretaris en later Raad van Willem Lodewijk, die Van den Corputs 'humoren ten besten betreut' was en hem derhalve zeer goed gekend moet hebben, schreef de naam in zijn eigen geschiedwerk als 'Comput' 18. Ook Van Meteren spelt de naam afwisselend met een 'c' of een 'k'. De consequent volgehouden, aan Van den Corput eigen, spelling valt tegenover de inconsequenties van anderen op. We hebben hiervoor reeds opgemerkt, dat de spelling in het algemeen in de eerste druk van 1584 aanzienlijk zorgvuldiger was dan in de tweede. Met name valt daarbij het consequente gebruik van de 'ij' op, die in de herdruk van 1722 veelal door een 'y' is vervangen. En juist daar, waar zulks gebeurd is, gebruikt Van den Corput in zijn eigen brieven doorgaans een 'ij'. Het is daarom wellicht zinvol er op te wijzen, dat de verschuiving van *î* naar *ij* juist in Brabant,

15 R. A. Ebeling, *Die Familiennamen des ostfriesischen Kreises Leer. Sprachliche und geografisch-statistische Untersuchungen zum Namenbestand um 1940* (Groningen, 1984).

16 E. H. Waterbolk, 'Met Willem Lodewijk aan tafel (17-3-1560 - 13-7-1620)' in diens: *Verspreide opstellen. Aangeboden aan de schrijver bij zijn aftreden als hoogteraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen* (Amsterdam, 1981) 296-315, hier 306. De auteur van dit artikel bereidt een biografie voor over Van den Corput.

17 Z. W. Sneller, 'Brieven van Emanuel van Meteren en van Pieter Bor', *Bijdragen en mededeelingen van het Historisch Genootschap*, LV1 (1935) 261-281, hier 273.

is Koninklijk Huisarchief (KHA), Archief Willem Lodewijk, VIII, Militaire Zaken, inv. nr. 6, Aanstelling voor Johan van den Corput tot superintendent te Coevorden, gegeven door Willem Lodewijk, 1600 Februari 4; Van den Corputs neef Johan Casimir Junius heeft hier in de marge genoteerd; 'mynen oom schreeff Johan van Korenput daerin tyj singulier was, want niemant vande geslachte anders geschreven hebben als Corput...'; Everard van Reyd, *Historie der Nederlantscher Oorlogen begin ende voortganck tot den Jaere 1601* (Leeuwarden, 1650) onder andere 172a en 180b; KHA, Archief Willem Lodewijk, IX, Correspondentie, P9, Willem Lodewijk aan Van Reyd op 14 oktober 1599.

waar Van den Corput vandaan kwam, in deze periode al had plaatsgevonden en in het noorden — onder invloed van uit het zuiden komende vluchtelingen na 1585 — nog stond te gebeuren ¹⁹. En er zijn nog meer overeenkomsten aan te wijzen tussen de *Memoden* en Van den Corputs brieven.

'Fresinga' heeft bovendien grote invloed ondergaan van Van den Corput bij het schrijven. Hij legt ook een grote bewondering aan de dag voor Van den Corput; bijvoorbeeld wanneer hij schrijft, dat de burgers van Steenwijk van mening waren 'dat hij meer konde dan de gemeine man' ²⁰. En kennelijk heeft hij ook allerlei materiaal mogen gebruiken, dat Van den Corput verzameld had. 'Fresinga' heeft echter naar zijn eigen zeggen in februari 1581, direct na afloop van het beleg van Steenwijk, de militaire dienst verlaten en lijkt daarna geen contact meer te hebben gehad met Van den Corput. Immers, diens problemen rond de betaling van de soldij had hij van horen zeggen: 'Want mij is geseht...' ²¹. De *Memorien* zijn echter na Fresinga's ontslag — om zich 'veur een tijt te rusten' — tot stand gekomen. De schrijver vermeldt namelijk, dat hij zijn werkje wilde laten eindigen met de dood van Rennenberg, op 23 juli 1581. Die kan hij echter tijdens de belegering niet zo spoedig verwacht hebben, dat hij daarmee zijn relaas op voorhand zou kunnen afsluiten. Bovendien zijn er ook te vaak voorvallen die elders plaatsgevonden hadden tussen het eigen relaas geplaatst, dan dat dit al tijdens het beleg van Steenwijk op schrift gesteld kan zijn ²². Anderzijds wordt Van den Corput bij gelegenheid gemaand zich bij zijn compagnie te voegen ²³.

Wanneer 'Fresinga' met zijn verhaal tot ongeveer juli 1581 is gevorderd, geeft hij aan de gebeurtenissen van na februari van dat jaar van horen zeggen te hebben. Juist in die maand is er ook sprake van, dat Van den Corput zal worden ontslagen ²⁴. Van 'Fresinga' weten we, dat hij zich na het ontzet heeft teruggetrokken, doch van Van den Corput is bekend dat hij in Steenwijk bleef. Daardoor raakte hij eveneens

19 B. C. Donaldson, *Dutch. A Linguistic History of Holland and Belgium* (Leiden, 1983) 103.

20 Fresinga, *Memorien*, 349.

21 *Ibidem*, 380.

22 *Ibidem*.

23 Algemeen Rijksarchief (ARA), 1e afdeling, Raad van State, inv. nr. 1, 1581, Resolutien bij de Heeren van de overheid en landraad aan deze zijde van de Maas (Beoosten Maas) 27 Juli-20 December, folio xxvii^{v0}, 11 augustus 1581, en folio ii^xxxxvi^{v0}, 17 november 1581.

24 Fresinga, *Memorien*, 386; Rijksarchief in Overijssel (RAO), Staatsstukken Deventer, inv. nr. 58, Overzicht van de kosten, door de magistraat van Vollenhove overgelegd (aan de Staten), gemaakt voor de ingenomen troepen tijdens de belegering en na het ontzet van Steenwijk in 1581, 1582; hierin onder andere: 'Noch Corenput met zijn vandelin eenen nacht binnen Vollenhoe gelogeert alss hy van Steenwyck quam 60 ma stark ende voer Campen gecasseert worde verteert — xxx£'. Mogelijk houdt dit verband met een aan Van den Corput verleende ordonnantie van 4 juli 1581 voor 1200 ponden, zie ARA, Raad van State, 1, folio vi^{v0}, 2 augustus 1581.

verwijderd van het actuele gebeuren — de strijd verplaatste zich naar Groningen — en moest hij inderdaad zijn informatie uit de tweede hand verkrijgen ²⁵.

'Fresinga' deelt ons uit deze periode ook mee, dat Van den Corput en zijn collega Olthof, die eveneens Steenwijk had verdedigd, hun soldij niet betaald kregen, 'ick geswijge datmen hun ennige vereeringen soude gedaen hebben'. Dit stemt overeen met het ondershands verwijt, dat Van den Corput de generaliteit maakt bij een verzoek om tenminste gedeeltelijke betaling: 'ten eynde blycken mach, dat de geene die aider getrouwste gehandelt hebben niet minder werde dan andere'. Van 'Fresinga' weten we wie die anderen zijn. Het zijn de Duitse vendelen — Van den Corput en Olthof waren Nederlander — : 'die en hebben geen claegen' ²⁶. We merken ook op, dat 'Fresinga' schrijvende over de maanden december 1578 tot mei 1579 geen enkele maal Van den Corput noemt. Dit kan zeer wel samenhangen met een tijdelijke afwezigheid of inactiviteit van Van den Corput in deze periode ²⁷.

Nog opvallender is de tegenstrijdigheid in de mededelingen van de schrijver over zichzelf. 'Fresinga' vertelt ons over een brief van Van den Corput aan Rennenberg en gaat dan voort: 'Ick soude u oick de apostillekens in desen brief geruert sijnde verhaelen: maer midts ick die Latijnsche ende Franchoische spraecke niet en verstaen, ...'. Uit de 'Vorrede' worden we echter gewaar, dat hij waarschijnlijk Sleidanus' *De statu religionis et reipublica, Carolo Quinto Caesare, commentarii* en Franse historische werken kende en zegt ook: 'Ick heb wel gesien sommige ongebonden bessemen soo te Lion Londen Basel ende Colen als elders' ²⁸. Hieruit kunnen we opmaken dat 'Fresinga' vermoedelijk een belezen, en zeker een bereisd man is geweest, hetgeen in tegenspraak is met wat hij over zichzelf zegt. Van Van den Corput weten we intussen dat hij in Keulen is geweest, waar hij zich in 1565 het ongenoegen op de hals haalde van de bekende humanist George Cassander (1513-1566), die zich ergerde aan het feit, dat Van den Corput een geschriftje anoniem had gepubliceerd.

25 Vergelijk noot 23; ARA, Raad van State, 1, folio ii^clxxx^{vo}-ii^clxxxi, 13 december 1581, wanneer de vendelen van Boecholt, Crom en Van den Corput gemonsterd zijn.

26 Fresinga, *Memoriert*, 380; ARA, Raad van State, inv. nr. 2, 29 juni-1582 oktober 3; 1583 januari 26-1583 oktober 20, folio 373vo, 9 september 1583.

27 Fresinga, *Memoriert*, 110-118; KHA, Archief Jan de Oude, inv. nr. 878, Nederlandse zaken; brieven van George Lalaing Graaf van Rennenberg aan Johan van Nassau 1579, Rennenberg aan Jan de Oude, februari 1579, waarbij een aantekening van Pompejus Ufkens: 'Genediger heer ick gisse die soldaten die wth hollandt up Steewykerwolt angekomen sijn sollen gheene schotten, sunder Capitein Comput syn die bevelt hadden aldaer overthoschepen'.

28 Fresinga, *Memoriert*, 'Vorrede'. Met het beeld van ongebonden bezems heeft Van den Corput wel de sordig bijeengebrachte inhoud willen karakteriseren.

29 *Sylloges epistolarum a viris illustrious scriptarum*, III (Leiden, 1727) 290-291, Johannes Metellus aan George Cassander op 17 maart 1565; Georgius Cassander, *Opera Omnia* (Parijs, 1616) 1196, Cassander aan Metellus op 31 maart 1565: 'Carmen illud, quod ad nos mittos, unà cum homine mihi probe noto facile contemno:

Cassander had geen hoge dunk van de toen drieëntwintigjarige Van den Corput²⁹. Ook staat vast dat Van den Corput enige tijd in Bazel is geweest³⁰.

Het is tevens van belang de *Memoriert* in verband te zien met het veel bekendere werk van Everard van Reyd. Het zijn 'twee unieke verschijningen in de geschiedschrijving van de zestiende-eeuwse militaire revolutie'³¹. Wel was de positie van beide schrijvers anders. Van Reyd was secretaris van Willem Lodewijk en had derhalve een ander zicht op de gebeurtenissen dan Van den Corput. Die was immers kapitein van een compagnie voetknechten en daardoor directer bij het oorlogsgebeuren betrokken. Ook al doordat de zaken er in 1580 veel hachelijker voorstonden dan in de jaren negentig toen Van Reyd met zijn werk begon, kan de lezer van de *Memorien* de indruk krijgen dat dit verhaal een negatievere klank heeft dan het geschiedwerk van Van Reyd. Maar Van den Corput moet zich dan ook stellig teleurgesteld gevoeld hebben over de manier waarop de oorlog in het noorden gevoerd werd. In 1578 was hij met zijn vendel voor Deventer gekomen, toen die stad door Rennenberg voor de Staten-Generaal belegerd werd, waar 'men sijnder; als een kriegsbouwmeester sijnde, overlang begeert hadde'³². Dit aspect van de moderne oorlogvoering, de vestingbouw, kreeg bij de Staatse opperbevelhebber na maart 1580, de graaf van Hohenlohe (1550-1606), geen schijn van kans. 'Fresinga' waardeert daarentegen juist Rennenberg, die in maart 1580 de zijde van de koning gekozen had, om diens bedrevenheid in 'alderley vrye kunsten ende wetenschappen'³³. In Van den Corput herkennen wij de wetenschappelijk gevormde officier, bij wie overleg en inzicht belangrijker zijn dan het tentoonspreiden van flair en durf op het slagveld. Vandaar waarschijnlijk dan ook, dat Rennenberg — volgens 'Fresinga' — steeds een beroep doet op Van den Corput, 'want hij scheen sich sunderling op hem te betrouwen'³⁴. Bij Hohenlohe vond Van den Corput echter geen gehoor. Bij 'Fresinga' lezen we, dat Rennenberg overleg pleegde met Van den Corput, zijn 'regements Hopman, ende fortificationeur 36, over noodzakelijk geachte versterkingen, terwijl Hohenlohe wel

simulationem tamen illam, ne dicam perfidiam, odi'. In 1567 geeft Van den Corput tegenover de Bredase magistraat te kennen in Keulen gestudeerd te hebben, zie G. C. A. Juten, 'Van de Corput', *Taxandria. Tijdschrift voor Noordbrabantse geschiedenis en letterkunde*, XXXVI (1929) 297-300, hier 297-299[^]

30 Universitätsbibliothek Heidelberg, Cod. Pal. Germ. 841, folio 64 vlg., Anthonia van den Corput aan Johanna van den Corput, 12 november 1567: '... ic en wete niet hoe ict van Jan bruers verslaen wil, uwe 1. schreeff dat hy te Basel is...'; Universitätsbibliothek Basel, Ms. Fr. Ar. II 8, nr. 165, Hugo Blotius aan Th. Zwinger op 27 januari 1570, waaruit blijkt, dat Van den Corput leermeester is geweest van de kinderen van de Antwerpse, gevluchte, miljonair Marcos Perez.

31 Waterbolk, 'Willem Lodewijk', 306.

32 Fresinga, *Memoriert*, 75.

33 *Ibidem*, 389.

34 *Ibidem*, 143.

35 Rijksarchief in Drenthe, Staten Archief, inv. nr. 971, George van Lalaing aan Drenthe op 23 augustus 1579.

her en der garnizoenen legde, maar het strategisch zo belangrijke Coevorden ernstig verzwakte. En het was uitgerekend Van den Corput die die plaats in 1580 in arrenmoede moest verlaten 36. We komen er nog op terug.

Het is echter maar de vraag of 'Fresinga' deze materie wel goed kan hebben doorgrond. De vestingbouw was nog in hoge mate verbonden met de klassieken, met name met Vitruvius³⁷, en was ook een specialistisch onderwerp. Weliswaar gaven alle kunstopleidingen toegang tot het beoefenen van de versterkingskunst, maar in alle gevallen werd dezelfde basiskennis en -kunde verondersteld. Wie er zich mee bezighield moest kennis hebben van de wiskunde en kunnen tekenen; hij moest kaarten kunnen maken. Hij moest volgens Pietro Cataneo, een bekend zestiende-eeuws auteur over vestingbouw, 'een goed tekenaar, een zeer goed landmeter, een opmerkzaam waarnemer, een uitstekend arithmeticus, een begaafd historicus zijn en hij moest enige medische kennis hebben...'

Niettemin zegt 'Fresinga', dat hij het onderwerp nog nooit zo duidelijk had horen uiteenzetten als door Van den Corput 38. Wanneer Dumbar op zijn beurt in zijn inleiding bij de tweede uitgave aan 'Fresinga' een rijp oordeel toeschrijft en op diens bekendheid met de werken van Cicero wijst — dat dit niet te rijmen is met de ongelletterdheid van 'Fresinga', is Dumbar kennelijk ontgaan — dan zouden we een dergelijk oordeel eerder over Van den Corput verwachten. Die had immers enige tijd bij Johannes Sturm gewoond. Deze rector van de Straatsburger academie behandelde in zijn onderwijs in de retoriek bijvoorbeeld Quintilianus' *Institutio oratoria*. Door deze verdediging van Cicero's taal, stijl en opvoedingsidealen kan Van den Corput inderdaad bekend geraakt zijn met het werk van de bekende Romein³⁹. Tijdgenoten van Van den Corput hebben bovendien op zijn geleerdheid en studiezin gewezen⁴⁰, terwijl latere generaties juist zijn krijgsmanschap naar voren hebben gehaald⁴¹.

Niet alleen in technisch opzicht, ook in zedelijke kwaliteiten wordt Rennenberg

36 Fresinga, *Memorien*, 201.

37 Vitruvius was een Romeins schrijver over architectuur, die leefde in de tweede helft van de eerste eeuw voor Chr. Hij had middels zijn boek *De architectuia libri decern* grote invloed op de Renaissance-bouwkunst en niet in het minst op de vestingbouw.

38 I. R. Hale, *Renaissance Fortification. Art or Engineering* (Walter Neurath Memorial Lectures Vul (Londen, 1977) 14; Pietro Cataneo, *I quattro primi libri di architettura* ([Venetië, 1554] 1; Fresinga, *Memorien*, 313).

39 Dumbar, *Analecta*, praefatio; Anton Schindling, *Humanistische Hochschule und freie Reichsstadt. Gymnasium und Akademie in Strassburg*. Veröffentlichungen des Instituts für Europäische Geschichte Mainz, Band LXXVII (Wiesbaden, 1977) 216 en 220; M. Fabius Quintilianus leefde ca. 35-ca. 95 na Chr. en was in Rome advocaat en leraar in de welsprekendheid.

40 Van Reyd, *Nederlantscher Oorlogen*, 199; Ubbo Emmius, *Guilhelmus Ludovicus comes Nassovius* (Groningen, 1621) 237.

41 Zo bijvoorbeeld R. Fruin, *Tien jaren uit den Tachtigjarigen Oorlog. 1588-1598* (9de druk; 's-Gravenhage, 1941) 97.

door 'Fresinga' hoger aangeslagen dan diens Staatse opponenten. Dit aspect van het leiderschap vinden we terug in het 'alle wetenschap van historien' bij 'Fresinga'. Het historisch onderricht was door Sturm gericht op de zedelijke vorming van de studenten. Rennenberg 'hielt oick goede discipline... ende en woude geensins lijden, datmen jemanden overlast dede; sijnde een vijant van alle wreetheit ende onmenschelijkheid' ⁴². Dit kon zeker niet gezegd worden van Barthold Entens (1539-1580), een van de Staatse bevelhebbers en een berucht Geuzenaanvoerder. Over hem lezen we bij 'Fresinga', dat hij altijd bij de hoeren te vinden was, 'sonder nochtans vele te vermeugen, want hij was nacht ende dagh droncken'. Deze soldateske vorm van humor vertoont overigens veel overeenkomst met die van Van den Corput zelf: 'een joncfrou die begint spraek te houden is wel half met kinde gemaect' ⁴³. Waarmee Van den Corput maar de risico's wilde aangeven van het beginnen van onderhandelingen met de vijand.

Intussen was Van Meteren van mening, dat Van den Corput zich zelf in de *Memorien* wat al te veel in het zonnetje zette ⁴⁴. We moeten echter bedenken, dat Van den Corput een goede reden heeft gehad om het werk in het licht te geven. Door zijn standvastigheid en moed in Steenwijk te tonen wilde hij de 'schentlicke leugen, die hem van Coevorden int heimelick naegesegt was' ⁴⁵ weerleggen, zo schreef hij aan de Friese gedeputeerden in Kampen, Karel Roorda en Abel Franckena. De graaf van Hohenlohe had daags na de door hem verloren slag bij Hardenberg in 1580 aan de Staten van Friesland geschreven:

lek hadde voor-ghenomen, nae Coevorden my te begheven, om 't Volck te versamelen, ende 't geluck des strijds wederom te beproeven, doch Comput, die ick daer in Guarnisoen ghelaeten hadde, is schandelijck sonder noodt, verloopen. Hy heeft het Geschut oock staen laten, soo verschrickt was hy ⁴⁶!

In verband hiermee kunnen we ook opmerken, dat 'Fresinga' schrijft na deze slag in Coevorden gekomen te zijn, waar de drost van Salland en een burgemeester van Zwolle hem vertelden, 'midts ick na aenquam', dat Van den Corput alle moeite had gedaan om de vluchtende soldaten tegen te houden. 'Fresinga' diende echter in het regiment van de overste Hegeman dat niet bij deze slag betrokken was ⁴⁷.

Het streven zichzelf te rechtvaardigen is waarschijnlijk tijdens de belegering van Steenwijk in Van den Corput opgekomen. Hierop wijst vermoedelijk ook het oc-

42 Fresinga, *Memorien*, 329 en 389-390.

43 *ibidem*, 185 en 275.

44 Sneller, 'Brieven', 273.

45 Fresinga, *Memorien*, 265.

46 Christianus Schotanus, *De Geschiedenissen Kerckelyck ende Wereldt/ycck van Friesland oost ende west; Beginnende van d'eerste Geheuchenis ende vol-trocken tot op het laar na Christi Geboorte 1583* (Franeker, 1658) 856b-857a.

47 Fresinga, *Memorien*, 199.

trooi dat Van den Corput tijdens die belegering had aangevraagd bij de Staten-Generaal en dat hem in mei 1581 was verleend. De inhoud van Van den Corputs request is niet meer beschikbaar — de registratie van door de Staten-Generaal verleende octrooien is van wat latere datum — maar een technisch octrooi lijkt niet waarschijnlijk 48. Het ontkennende antwoord van Van den Corputs broers op Van Meterens vraag of Johan de *Memoden* zelf had geschreven, zegt dan ook niet veel. Want het was gezien het feit, dat hun broer zich tegen Hohenlohe afzette weinig opportunity dit wereldkundig te maken 49.

In verband hiermee heeft de schrijver zich dan ook, anders dan bijvoorbeeld Bor en Van Meteren, waarschijnlijk niet willen richten tot een groot publiek. Aan de uitvoering van de eerste druk kunnen we dit aflezen. Deze was namelijk gezet in een voor het Nederlands ongebruikelijk lettertype: de italiek. Dit voor de Venetiaanse drukker Aldus Manutius rond 1500 ontwikkelde lettertype werd vooral gebruikt voor het uitgeven van Latijnse teksten in het populaire, goedkopere klein octavoformaat. Vanwege de geringe ruimte die deze slanke letter vereiste, was die uitermate geschikt voor tekstuitgaven op zo'n klein formaat. Erasmus bijvoorbeeld voelde zich hierom aangetrokken tot Manutius⁵⁰. In de Nederlanden werd echter voor uitgaven in de landstaal, anders dan in bijvoorbeeld Frankrijk en Italië, nog tot ver na 1580 vastgehouden aan de gotische letter, die meer aansloot bij het geschreven schrift. Zo beperkte men het potentiële lezerspubliek met het gebruik van de italiek⁵¹. Maar belangrijker is voor ons waarschijnlijk dat hierdoor letter en tekst een eenheid vormen. De italiek was namelijk een symbool van het humanisme geworden⁵².

De *Memorien* zijn voorts geschreven in een bepaald vlot te noemen Nederlands,

48 ARA, Resolution van de Staten-Generaal, A. De ordinaris resolutiën, I, De minuten van de notulen van de vergaderingen van de Staten-Generaal, 1576-1684, inv. nr. 8: 1581 januari 2-1581 augustus 2: 'Op de requeste vanden capitein Johan van Kuruput wile belegert binnen der stede van Steenwick hebben de Generaele Staeten den remonstrant het octroj in de requeste vermeit, toegelaeten ende geacordeert'. In de marge is toegevoegd: 'Kornput'.

49 Sneller, 'Brieven', 273.

50 David Berkely Updike, *Printing Types. Their History, Forms, and Use* (2 din.; Cambridge, 1922) I, 126: 'It probably occurred to Aldus that simple, compact volumes might be popular, and thus commercially succesful; so for these small books a condensed type was designed, which permitted a good deal of matter to be printed on a page'. Harry Carter, *A View of Early Typography up to about 1600* (Oxford, 1969) 74, meent echter dat Manutius hierin zal zijn teleurgesteld: '... a Roman type on the same body gets in just as much'. Voor Erasmus bestond de aantrekkingskracht echter juist in 'die allerfraaiste lettertjes, vooral die heele kleintjes', zie J. Huizinga, *Erasmus* (Haarlem, 1947) 67.

51 Carter, *A View*, 88; H. de la Fontaine Verwey, 'Typografische schrijfboeken. Een hoofdstuk uit de geschiedenis van de civilité-letter', in diens: *Uit de wereld van het boek*, I, *Humanisten, dweepers en rebellen in de zestiende eeuw* (Amsterdam, 1975) 133-160, hier 135-136.

52 Carter, *A View*, 75.

dat tegenover andere schrijvers als Bor en Van Meteren gunstig afsteekt. Zeker wie de eerste druk ter hand neemt, zal dit opvallen. Ook hier kunnen we wijzen op Van den Corputs verblijf in Straatsburg. De humanisten beklemtoonden immers niet alleen het gebruik van een sierlijke, maar ook van een zuivere taal. En hoewel het taalgebruik in de *Memorien* niet echt sierlijk is, heeft de schrijver toch getracht een zuiver Nederlands te schrijven. Ook al kan hij het niet altijd laten de lezer te doen weten, dat hij nog andere talen beheerst; bijvoorbeeld wanneer hij een enkele keer een Frans of Italiaans woord gebruikt. Bovenal valt het op, dat de spelling van een welhaast ijzeren eenvormigheid en eenvoud is. Ook hier zien we de overeenkomst tussen de *Memorien* en Van den Corputs brieven.

Daarnaast bracht ook de Hervorming impulsen — door de grote waarde die in deze kringen aan de volkstaal werd gehept in verband met de verspreiding van de nieuwe ideeën — voor een uitbreiding van het gebruik van het Nederlands. Ook buitenlandse invloeden droegen ertoe bij, dat het Nederlands meer op de voorgrond werd geplaatst.⁵³ Zo schreef Leon-Battista Alberti zijn werken over architectuur in de vijftiende eeuw welbewust in het Italiaans, evenals latere auteurs over dit onderwerp. Machiavelli had bij het propageren van het Italiaans tevens een politiek doel: de eenheid van zijn vaderland. Dit laatste aspect sluit aan bij het opkomende nationale gevoel — in onderscheidene vormen — in de Nederlanden en vormde tevens een factor bij de zuivering en het gebruik van het Nederlands⁵⁴. Van den Corputs vaderlandsbegrip strekt zich ook uit over het geheel van de Nederlanden, hetgeen aansluit bij het bredere perspectief dat bij buiten 's lands verkerende Nederlanders te zien is⁵⁵.

Dit brengt ons op de vorm van de *Memorien*. Het zwaartepunt van het relaas vormt het beleg van Steenwijk. De eerste 110 pagina's geven een overzicht van de gebeurtenissen tussen 1576 en 1578, waarbij veel aandacht wordt besteed aan de belegering van Deventer. In de 125 daaropvolgende bladzijden vinden we de weergave van de gebeurtenissen tot oktober 1580, met uiteraard als breekpunt het verraad van Rennenberg op 3 maart van dat jaar. 'Fresinga' heeft het echter slechts als gebeuren weergegeven; als één van die gevallen waarbij een lid van de adel zijn vrede maakt met de koning⁵⁶. Hij heeft het niet beschreven als het fenomeen

53 L. van den Branden, *Het streven naar verheerlijking, zuivering en opbouw van het Nederlands in de 16e eeuw*. Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde, Reeks VI, nr. 77 (Gent, 1956) 65-66.

54 *Ibidem*, 223 en 3.

55 Vergelijk S. Groenveld, 'Natie en nationaal gevoel in de zestiende-eeuwse Nederlanden', *Nederlands archievenblad. Tijdschrift van de Vereniging van archivariissen in Nederland*, LXXXIV (1980) 372-387.

56 Vergelijk hiertoe onder andere H. de Schepper, 'De markies van Havré, vredemaker en adellijk bureaucraat (1549-1613)', in: *Bestuurders en geleerden. Opstellen over onderwerpen uit de Nederlandse geschiedenis van de zestiende, zeventiende en achttiende eeuw, aangeboden aan prof. dr. J. J. Woltjer bij zijn*

'verraad van Rennenberg' dat het later is geworden. Alles leidt uiteindelijk tot het beleg van Steenwijk, het pièce de résistance in de *Memoriert*. Na afloop daarvan volgt nog een kort overzicht van de gebeurtenissen in 1581 en 1582.

Op cruciale momenten vinden we ook redevoeringen ingelast, niet zo bijzonder lange, maar juist onmiskenbaar bewust gestyleerde. Van den Corput probeert bijvoorbeeld Rennenberg nog op andere gedachten te brengen, vlak voordat deze zich voor de koning zal verklaren.

Want wat isser dat u daer toe soude kunnen bewegen? Wat kan u de Coeninck beloven oft geven meer' dan gij hebt? Al gaef hij u alle de landen die hij rechtevoirt in Nederlant heeft, sij en sijn niet te geijicken bijde gene die gij in handen hebt. Deweicke boven soo mennige schoone vaste rijke steden, oock met vijf groote ende soo veel cleine havenen begaeft sijn, dat het onmeuglick is dat deselve deur krieg gantz verdorven ofte u genomen souden worden. Want of schoon de platte Landen quamen afgelooopen te worpen⁵⁷, soo kunnen sich doch uwe steden onderhouden op de coopmanschap ter Zee. Daer de plaetsen die de Coeninck heeft, nootsaekelick int leste moeten ondergaen: want als heur platte landen verdorven sijn, is al heuren troost ende nering wech by faute van havenen. Sal hy u titulen geven? gij weet wel dat het maer roock en is: Dringt u de Catholicke Religie? gij meught wel dencken dat gijsse met geweit ende u eigen verderf, niet meer oprichten en suit kunnen, danse de Coeningen van Frankrijck ende Spaengien, met soo langen branden, ende heuren uijtersten ondergang opgericht hebben. Houd'u dan bij tgene gij hebt, gelijk ick niet en twijffele gij doen suit: ende lesch' uijt bij tijde den brant die u hujs overlang aengegrepen heeft: ende sij den Prince ende Bontgenooten te wille, midts bij hun comende. Bij gebreke van welcken: gij heure verwoetheit, is te sorgen, vornemen, ende u omringt suit sien eer gij meinen suit: sonder datter iemant te tijde u sal kunnen helpen⁵⁸.

Zomaar ertussen gegooid? Nee, want met het invoegen van dergelijke redevoeringen bedoelden schrijvers het gewicht van een gebeurtenis te benadrukken. Zeker door Rennenberg's twijfels voorafgaande aan zijn besluit erbij te betrekken, draagt Van den Corputs toespraak ertoe bij het dramatische karakter van de beslissing te verhogen⁵⁹. Het meest klassieke voorbeeld zien we echter, wanneer Van den Corput kort voor het binnentrekken van Steenwijk zijn soldaten onder de wallen van de stad in het gelid opstelt en hen toespreekt, waarna hij hen een eed laat zweren 'dat niemant van hun een woort van opgeven ofte met den vijant te handelen spreken en soude, oft sich dergelijcken dingen eenichsins moejen vor hij [= Van den Corput] daer selve eerst van spraecke'⁶⁰. Of deze toespraken werkelijk gehouden zijn, is op zichzelf van weinig belang. Ook de klassieke auteurs verzonnen er — zo wisten de humanisten — dus mochten zij het ook.

afscheid als hoogleraar van de Rijksuniversiteit te Leiden (Amsterdam-Dieren, 1985) 33-43, hier 36-37.

57 De tekst geeft 'worpen', doch is wel worden bedoeld.

58 Fresinga, *Memoriert*, 158-159.

59 *Ibidem*, 159-160; Felix Gilbert, *Machiavelli and Guicciardini. Politics and History in Sixteenth-Century Florence* (Princeton, 1973) 210-211.

60 Fresinga, *Memoriert*, 237.

Van de toespraak onder de wallen van Steenwijk mogen we wel aannemen, dat die niet gehouden is. Van den Corput moet ook begrepen hebben, dat de situatie dit soort 'Spieleereien' niet toeliet. De voorhoede van Rennenbergs leger was immers op weg naar Steenwijk en Van den Corput had zichzelf naar die stad gehaast, vrezende zich 'te versuijmen'. Bovendien bevreemdt de constructie van het verhaal enigszins. Eerst wordt Van den Corputs vendel 'met geweld' door het al aanwezige garnizoen in de stad gelaten. 'Doch trock hij eerst buijten de porte, doende deselve achter hem toedoen: ende dede sijn knechten, nae een corte vermaninge, eenen eedt doen' 61. Bovendien merken we op, dat Van den Corputs toespraak niet voorkomt in een pamflet over dit beleg, terwijl de schrijver daarvan, toenmaals predikant in Steenwijk, wel het verhaal van de drie patrijzen noemt. Deze door soldaten in Steenwijk gevangen vogels waren volgens Van den Corput een gunstig teken Gods. Ontzet was — zo bleek hieruit — wel op handen, maar niet binnen drie weken⁶².

Met de rede tot Rennenberg ligt het anders. Vermoedelijk moeten we hierin de weerslag zien van een gesprek, dat Van den Corput op verzoek van Pompeius Ufkens, raadsheer van Rennenberg, met de stadhouder heeft gehad. Hij heeft waarschijnlijk de door hem naar voren gebrachte argumenten in de aangehaalde toespraak gebundeld 63.

Evenzo karakteristiek voor de humanistische geschiedschrijving is het om de posities, de sterke en de zwakke punten van de partijen aan de vooravond van een gevecht, aan de lezer uit te leggen. Dit hangt samen met de aandacht voor geografische bijzonderheden. In het geval van de *Memoriert* blijkt dat bij de belegering van Steenwijk. Voordat 'Fresinga' zijn relaas daarover aanvangt, vertelt hij zijn lezers eerst uitvoerig over de natuurlijke gesteldheid en de omstandigheden in beide kampen. Doch ook elders in de *Memorien* vinden we daarvan voorbeelden 64. Bijvoorbeeld in Van den Corputs aangehaalde toespraak tot Rennenberg, waarin Van den Corput het grote belang van havensteden en hun handel voor de oorlogvoering doet uitkomen⁶⁵.

Een heel andere vraag is intussen, waar de *Memorien* zijn uitgegeven. De naam van de drukker bijvoorbeeld duidt er al op, dat deze Fridzert van Kampen naar alle

61 *Ibidem*, 237-238; Gilbert, *Machiavelli and Guicciardini*, 210-211.

62 Fresinga, *Memorien*, 348-349; Wilhelmus Lanius, *Die Belegeringe, Besettinge ende ontsettinge der Stadt Steenwijk in sticht van Overijssel, Anno 1580. beginnet n)de opt en 18. Octobris, endigende den 23 Februarij, anno '82 (1581)* (Koninklijke Bibliotheek, Kn 571) onder 3 februari 1581.

63 Het is namelijk maar de vraag, of de edelman Rennenberg, hoe beminnelijk hij ook mag zijn geweest, op zulke toon tegen zich zal hebben laten spreken door de burger Van den Corput.

64 Fresinga, *Memorien*, 239-240.

65 *Ibidem*, 158-159; vergelijk Geoffrey Parker, *The Army of Flanders and the Spanish Road 1567-1659. The Logistics of Spanish Victory and Defeat in the Low Countries' Wars* (Cambridge, 1981) 4.

waarschijnlijkheid niet uit die IJsselstad geboortig was. Ook is van deze drukker alleen het boekje van 'Fresinga' bekend 66. Uit de brief van Van Meteren aan Van der Meulen maken we ook op, dat hij al geruime tijd op de hoogte was van de inhoud van de *Memoriert*: '... dat ick doen gheweten hadde...' 67. Dit is van belang, omdat Brummel heeft aangenomen, dat Van Meteren voor zijn gegevens over de Nederlandse geschiedenis in de periode 1576-1582 onder andere gebruik gemaakt heeft van de *Relationes historicae* van de katholieke geschiedschrijver en publicist Michael Aitsinger (gestorven in 1598) 68. Dit zou blijken uit de treffende overeenkomst in de inhoud van het werk van beide schrijvers. Vergelijken we de tekst bij Van Meteren met die van 'Fresinga', dan komt die daarmee inhoudelijk nagenoeg overeen, ofschoon de redactie ervan afwijkt 69. Bij Aitsinger valt daarentegen op, dat er sprake is van een vrijwel letterlijke vertaling van 'Fresinga'.

Fresinga

Doen hij nu droncken int leger
quam vant hij sommige Hoptluijden
bijden anderen raetslaegende
hoemen der Stadt best eenen afbreuck
soude doen: dewelcke hij strax als
jongens versnorcte nae sijn gewoonte: 70.

Aitsinger

Als er nun truncken ins Leger
käme, fandt er etliche Haubleuth
bey einander Ratslagung, wie man
der Statt Groningen am besten
kündte ein abbrach thuen, die ver-
schnorchte er alszalt (seinem ge-
brauch nach) als wen sie seine Junge
waren 71

De kans, dat 'Fresinga' Aitsinger als bron heeft gebruikt is nagenoeg uitgesloten, want de Oostenrijker verbleef tussen 1578 en 1581 in Luik en verhuisde daarna naar

66 Fridzert was een voornaam die in Groningen en Friesland voorkwam. Dr. R. A. Ebeling, werkzaam op het Nedersaksisch Instituut te Groningen was zo vriendelijk het voorkomen van die naam in Groningen, Friesland, Oost-Friesland, Overijssel en het aangrenzenden Duitse gebied na te trekken. J. A. Gruys en C. de Wolf, *Typographi & bibliopola neerlandici usque ad annum MDCC thesaurus. Nederlandse boekdrukkers en boekverkopers tot 1700 met Plaatsen en Jaren van Werkzaamheid*. Bibliotheca bibliographica neerlandica, XIII (Nieuwkoop, 1980) 18.

67 Sneller, 'Brieven', 273. Van Meteren is kennelijk pas op den duur tot de overtuiging geraakt, dat Van den Corput de auteur was. Desondanks blijft hij steeds aan Fresinga refereren en niet aan zijn oom.

«f B. A. Vermaseren, *De katholieke Nederlandse geschiedschrijving in de 16e en 17e eeuw over de Opstand* (Maastricht, 1941; herdruk: Leeuwarden, 1981) 91 vlg.: Aitsinger stamde uit een Oostenrijks adellijk geslacht en verbleef sedert 1553 veelal in de Nederlanden, waar hij onder andere aan het Collegium Trilingue studeerde. Sedert 1581 woonde hij in Keulen, waar hij in 1598 overleed.

69 L. Brummel, 'Van Meteren als historicus' in diens: *Twee ballingen 's lands tijdens onze opstand tegen Spanje. Hugo Blotius (1534-1608), Emanuel van Meteren (1535-1612)* ('s-Gravenhage, 1972) 117-172, hier 141-142.

70 Fresinga, *Memorien*, 181-182.

71 Brummel, 'Van Meteren als historicus', 142.

Keulen. Wij weten dat Van den Corput in diezelfde tijd in het noorden actief was ⁷².

De eerste *Relatio* van Aitsinger was echter al in 1583 verschenen en behandelde de periode 1580-1583 en het is in dit eerste deel, dat we de hier als voorbeeld aangehaalde passage over Barthold Entens — over hem gaat het hierin — aantreffen ⁷³. Dit 'nieuwsbulletin' liep tot september 1583, terwijl de 'Vorrede' van de *Memorien* in april van dat jaar is gedateerd. Dit kan dus, omgekeerd, betekenen, dat Aitsinger inzage heeft gehad in het manuscript van 'Fresinga's' werk. Dit was niet ongewoon; Bor heeft bijvoorbeeld het manuscript van Van Meterens geschiedwerk al in 1596 kunnen inzien ⁷⁴. En Ubbo Emmius heeft het werk van Van Reyd kunnen gebruiken, lang voordat het werd gepubliceerd ⁷⁵.

We kunnen hierbij de kaart betrekken, die Van den Corput tijdens het beleg van Steenwijk van 'der gantze Stadt ende belegering, ende onset op den deinen voet gemaect' had en die hij bij Frans Hogenberg te Keulen had laten uitgeven. In Aitsingers *De Leone Belgico* — net als de eerste *Relatio* werd dit in 1583 uitgegeven — treffen we onder andere een afbeelding aan van de belegering van Steenwijk van de hand van Hogenberg, die opvalt door zijn grote getrouwheid ⁷⁶. Indien het jaar van uitgave van de *Memorien* inderdaad zoals het impressum aangeeft 1584 is, dan betreft 'Fresinga's' verwijzing naar de kaart van Van den Corput waarschijnlijk de afbeelding van Hogenberg. Uit de bewoordingen in de *Memorien* blijkt immers, dat Van den Corputs kaart al gepubliceerd is en voor september 1583 was Van den Corput nog in de Nederlanden ⁷⁷. Het respectievelijk contact van Aitsinger en 'Fresinga' met Hogenberg kan een verklaring vormen voor de vraag hoe Aitsinger aan het manuscript van de *Memorien* is gekomen. Er bestonden echter nog andere

⁷² Vermaseren, *Geschiedschrijving*, 92.

⁷³ *Ibidem*, 95; Brummel, 'Van Meteren als historicus', 141.

⁷⁴ B. A. Vermaseren, 'Van nieuwsbericht tot geschiedwerk', *Het Boek*, XXVIII (1944-1946) 241-257, hier 248; Fresinga, *Memorien*, 'Vorrede'; A. E. M. Janssen, 'Pieter Bor Christiaenszoon (1559-1635), geschiedschrijver van 'waerheyt ende onpartij-schap', in: P. A. M. Geurts en A. E. M. Janssen, ed., *Geschiedschrijving in Nederland*, I, *Geschiedschrijvers* (Den Haag, 1981) 21-40, hier 28; vergelijk A. E. M. Janssen, 'A 'Trias Historica' on the Revolt of the Netherlands: Emanuel van Meteren, Pieter Bor and Everhard van Reyd as Exponents of Contemporary Historiography', in: A. C. Duke en C. A. Tamse, ed., *Clio's Mirror. Historiography in Britain and the Netherlands. Britain and the Netherlands*, VIII (Zutphen, 1985) 9-30.

⁷⁵ E. H. Waterbolk, 'Everard van Reyd (1550-1602), geschiedschrijver en militair adviseur', in: Geurts en Janssen, ed., *Geschiedschrijvers*, 41-62, hier 58. Ook Hugo de Groot heeft het manuscript van Van Reyd kunnen inzien.

⁷⁶ Fresinga, *Memorien*, 272 en 369; Michael Aitsinger, *De Leone Belgico* (Keulen, 1583); Vermaseren, *Geschiedschrijving*, 99-100; zie voor deze militaire nieuwskaarten onder andere Marijke Donkersloot-de Vrij, 'De kartografie van de stad in vroeger tijden', *Spiegel Historiae*, XX (1985) 91-100, hier 94.

⁷⁷ ARA, Raad van State, 2, folio 373^v⁰ waar Van den Corput op 9 september 1583 nog 2704 ponden en 18 stuivers worden uitbetaald. En *ibidem*, folio 395^v⁰ waar Van den Corput op 16 september 1583 niet meer in dienst is van de Staten.

verbindingen: drukkers. In 1585 verscheen bij de Keulse drukker Nicolaas Schreiber een Duitstalig pamflet van Aitsinger, terwijl bij een andere drukker in die stad in het voorgaande jaar, bij Gerard van Kampen, een Duitse vertaling van Aitsingers *De Leone* verscheen. In beide werken treffen we lettertypen aan die op die in de *Memorien* gelijken ⁷⁸.

De vraag of Van den Corput na 1583 in Duitsland geweest is, kan bevestigend beantwoord worden. Na augustus 1583, toen hij afgedankt werd ⁷⁹, had Van den Corput geen militaire verplichtingen meer in de Nederlanden. We weten ook, dat hij in februari 1585 zijn zwager en zuster in Heidelberg bezocht, kennejjik gedurende een wat langere tijd ⁸⁰. Anderzijds mogen we aannemen, dat hij voor de publikatie van zijn kaart contact heeft gehad met Hogenberg en daarvoor in Keulen is geweest. De keuze van die stad, om er ook de *Memorien* uit te geven, is bovendien niet vreemd, omdat Keulen zeer goede verbindingen had met omliggende gebieden voor wat betreft de verspreiding van boeken ⁸¹.

Dan blijft de vraag over, waarom Van den Corput zijn geschrift buiten de Nederlanden heeft gepubliceerd. Was hij toch bevreesd voor herkenning? We moeten haast denken, dat dit de reden is geweest. Immers, wat zijn broers er in de jaren negentig van weerhield tegenover Van Meteren zijn auteurschap te erkennen — namelijk Hohenlohe niet openlijk te brüskeren — was in het begin van de jaren tachtig des te meer reden om daarmee niet al te veel te koop te lopen. Bovendien heeft Van den Corput zich in de *Memorien* geafficheerd als overste-luitenant van Sonoy (1529-1597), sedert 1572 luitenant-gouverneur van het Noorderkwartier. En ook elders in de *Memorien* blijkt hij met Sonoy op goede voet te staan ⁸². Dit was in 1592 al

78 Michael Aitsinger, *Historische Tagbeschreybung, Allerley Gedenckwierdigen handel, die sich von Tag zu Tag, durch Niederlandt das Gantz Jar, zu unterschiedlichen zeyten, und orten, jetzt neulich zugetragen, bisz uff den lesten tag Martij dieses gegenwertigen Jarsz.* (Keulen, 1585); *Niederländische Beschreibung in Hochteutsch, und Historischer weisz gesteh, auff den Belgischen Löwen, der Sibenzehen Provintzen desz gantzen Niederlands, was sich darinnen zugetragen, vom Jar 1559 bisz auff gegenwärtiges 1584 Jar* (Keulen, 1584). Een uitgebreid typografisch onderzoek onttrekt zich aan het bestek van deze bijdrage, doch P. Valkema Blouw uit Amsterdam bevestigde mijn opvatting, op grond van de gebruikte lettertypes, dat de *Memorien* van 1584 geen Deventer druk zijn, doch waarschijnlijk een Duitse.

79 Zie hiervoor noot 77; hij kan ook ontslag genomen hebben.

80 Fr. W. Cuno, *Franciscus Junius der Aeltere, Professor der Theologie und Pastor (1545-1602), Sein Leben und Wirken, seine Schriften und Briefe* (Amsterdam, 1891) 307-309, Junius aan Hendrik van den Corput op 26 februari 1585: 'Joannes frater hic apud nos fuit: bene habet'; *ibidem*, 309-310, Junius aan Hendrik op 10 september 1585, waar Junius aan zijn zwager vertelt, dat Van den Corput hun in mei geboren dochter ten doop wilde houden.

81 Vermaseren, *Geschiedschrijving*, 10-11.

82 Fresinga, *Memorien*, 397. Van den Corput is overigens nooit overste-luitenant van Sonoy geweest. 'Fresinga' deelt dat mee naar aanleiding van de door de Staatse troepen verloren slag bij Noordhom in september 1581. Doch uit ARA, Raad van

wel heel ongelukkig, daar Sonoy nog maar kort tevoren bij Maurits en de Staten in ongenade gevallen was. We kunnen hier ook wijzen op het plakkaat van 30 december 1581, waarin Willem van Oranje het uitgeven van voor o verheidspersonen lasterlijke en beledigende geschriften verbood. Dit gold evenwel voor Holland en bovendien zijn de *Memorien* niet beledigend⁸³. Het zal echter ook Van den Corput niet onbekend geweest zijn, dat Hohenlohe lange tenen had.

Naast de wens zich tegenover het denigrerende oordeel van de graaf te rehabiliteren geeft de schrijver in de 'Vorrede' van de *Memorien* nog een reden, waarom hij de pen ter hand genomen had. Hij stoort zich namelijk aan de buitenlandse pennevruchten, die de Nederlandse Opstand tot onderwerp hebben. De 'Vorrede' is dan ook een oproep aan alle 'Nederlantsche Geesten, Die deur Leere ende vorsochtheyt bequaem sijn geworden, om wel te schrijven', om eindelijk iets tegenover de 'nieuwe tydingen' te stellen, die niet 'noemens, ick geswijge druckens oft lesens, werdig en sijn'. Met zijn verwijzing naar Bazel kan 'Fresinga' hier bedoeld hebben op het geschiedwerk van de Bazeler geschiedschrijver Adam Henricpetri — *Niederlendischer Ersten Kriegen* — dat inderdaad in de woorden van 'Fresinga' 'buyten scheuts' is samengesteld uit materiaal, dat bijeen 'gerabbelt' is⁸⁴. Daarnaast valt er voor de Franse literatuur te denken aan het werk van Gilbert Roy (Regius), die ter aanvulling van zijn Franse vertaling van Henricpetri's werk een pamflet over de belegering van Steenwijk overschrijft «. De schrijver van de *Memorien* meent daarentegen dat er gewerkt moet worden aan een echte 'Historie' van de Nederlandse geschiedenis. En omdat alles een 'beginsel' moet hebben, heeft 'Fresinga' zijn werkje geschreven. Hij wil nu anderen met zijn voorbeeld opwekken voor hun eigen stad of streek *Memorien* te schrijven. Eens zal er dan iemand opstaan die deze bouwstenen verwerkt tot een echt geschiedwerk, opdat 'ten lesten, deur Godts genade... een volmatige Historie mach begonnen worden ter eeren Godes, spiegel der levenden, en waerschouwinge der nacomelingen'. Zijn oproep heeft echter geen succes gehad. Van Meteren mist in 1592 werken als de *Memorien* node waar het andere gewesten betreft: 'Iek wilde nochtans, dat van Brabant, Vlaenderen, Hollant etc. oock so veel geschreven ware ende ghecontinueert';⁸⁶

State, 1, folio cxx, 24 september 1581 blijkt dat Karel van Wyngaerden is benoemd als opvolger van de gesneuvelde Couwenberch.

83 J. T. Bodel Nyenhuis, *De wetgeving op drukpers en boekhandel in de Nederlanden tot in het begin der XIXde eeuw*. Bijdragen tot de geschiedenis van den Nederlandschen Boekhandel, IV (Amsterdam, 1892) 99-100.

84 Fresinga, *Memorien*, 'Vorrede'; B. A. Vermaseren, 'Der Basler Geschichtsschreiber Dr. Adam Henricpetri (1543-1586) und sein Buch über die niederländischen Aufstand gegen Spanien', *Basler Zeitschrift für Geschichte und Altertumskunde*, LVI (1957)35-65, hier 45 vlg.

85 Gilbert Roy, *Histoire des troubles et guerres civiles du Pays-Bas, Autrement diet la Flandre* (S.I., 1582); voor het pamflet zie noot 62.

86 Fresinga, *Memorien*, 'Vorrede'; Sneller, 'Brieven', 273.

Diezelfde Van Meteren heeft de *Memorien* al vroeg gebruikt, zoals uit zijn brief aan Daniël van der Meulen blijkt 87. Al in 1586 werden er voorbereidingen getroffen voor een Duitse uitgave van zijn geschiedwerk. Vermoedelijk heeft Van Meteren de *Memorien* toen al gekend. Temeer daar vrienden van Van Meteren hem vanaf het vasteland van Europa — hij woonde in Londen — op daar gedrukte werken attent maakten⁸⁸. Indien hij evenwel toen al had geweten, dat Van den Corput' de *Memorien* zelf had geschreven, dan zou hij 'sijn eijghen devoijren min verhaelt hebben ende wat ghetempereert' 89. Het is daarom opvallend, dat Van Meteren niet alleen in de Duitse edities naar 'Fresinga' verwees 90, maar onveranderlijk ook in de Nederlandse. Zijn beweegredenen zijn dezelfde, die 'Fresinga' bewogen wat langer stil te staan bij Van den Corputs uiteenzetting over vestingbouw: het beleg van Steenwijk is 'notabel' en een voorbeeld 'voor alsulcke, die sulcke wetenschap behoren te hebben' 91.

Niet alleen bij de belegering van Steenwijk volgt Van Meteren 'Fresinga'. Hij doet dat ook in de levensbeschrijving van Barthold Entens. Hierin blijkt de moraliserende kant van de *Memorien*. Wanneer Pieter Bor meent, dat Van Meteren hier te

87 Sneller, 'Brieven', 273.

88 L. Brummel, 'De eerste Nederlandse editie van Van Meteren's geschiedwerk (1599)', in diens: *Twee ballingen 's lands*, 81-116, hier 84; J. H. Hessels, *Abrahami Ortelii et virorum eruditorum ad eundem et ad Jacobum Ortelianum epistulae*. Ecclesiae Londino-Batavae Archivum, I (Cantabrigiae, 1887) 341-345, Abraham Ortelius aan Van Meteren op 17 november 1586: 'Te Franckfort syn somijge dingen igedruckt, v. dienstelyck na mijn duncken'.

89 Sneller, 'Brieven', 273.

90 Zie voor de Duitse edities Brummel, 'Eerste Nederlandse editie', 86-87; de twee Duitse uitgaven van 1593 en 1596 zijn in het laatst genoemde jaar tevens gebundeld: Emanuel Meteranum, *Historia Oder Eigentliche und warhaffte Beschreibung aller Kriegshändel umnd Gedenckwürdigen Geschichten, so sich in Niderteutschland, auch beygelegenen und andern örten, Franckreich, Teutschland, Hispanien, Italien, etc. zugetragen haben unter der Regierung Keyzers Caroli des V. unnd Philippi II. Königs in Hispanien, biss auff diese jetzige gegenwertige zeit* (S.L., 1596) 341: 'Auff diesen Brieff liess Comput eine schöne kurtzweilige und lustige Widerantwort schreiben, wie ein fleissiger Leser sehen in dem buchlin von den Friessländischen Kriegen, durch Reynickum von Fresinga beschrieben, und Anno 1584. zu Deunter getruckt'. Zowel deze, als de in de Nederlandse edities (zie hierna noot 91) voorkomende verwijzingen zijn te vinden in Van Meterens manuscript in Universiteitsbibliotheek Leiden, E Leg. Perizoniano, Codex F No 45, 'Nederlantse Historie gheduerende den tijt vande regeringhe Conincks Philips den tweeden Coninck van Spanien, sones van den Keijser Carolus de vijfde der Nederlanden Overheere. Beschreven door Emanuel van Meteren', folio 333 en 339. Zie voor dit manuscript L. Brummel, 'A Manuscript of van Meteren's Historie', *Quaerendo. A Quarterly Journal from the Low Countries Devoted to Manuscripts and Printed Books*, V (1975) 246-262.

91 Emanuel van Meteren, *Belgische Ofte Nederlantsche Historie van onsen tijden*, (Delft, 1599) boek X, clxxv vlg.; er volgen daarna nog uitgaven in 1611, 1635, 1647 en 1663; Fresinga, *Memorien*, 259.

kritiekloos 'Fresinga' heeft gevolgd, 'sonder naerder hem daer op te informere' ⁹², dan raakt zijn kritiek de kern niet. 'Fresinga', die volgens Bor te partijdig is over Entens, laakt vooral diens volstrekte gemis aan discipline en morele kwaliteit. Weliswaar ziet Bor Entens als een 'ruyd mensche', hij acht hem desondanks een goed en ervaren krijgsman. De schrijver van de *Memoriert* — en Van Meteren volgt hem daarin kennelijk — is echter van mening dat hij juist door het gebrek aan zedelijke kwaliteit en een gemis aan inzicht geen goed bevelhebber kan zijn, 'Schryvende dit nergens om dan alleenlick alleman tot eenen spiegel, op dat sij den rechten weg leeren kiezen, ende niet en hopen dat de memorien heur leven verswijgen sullen' ⁹³. Zo gaat 'Fresinga' op zijn manier, zoals Van Reyd en Justus Lipsius dat later zullen doen, de verschrikkingen van de oorlog en het soldatendom te lijf. De schrijver heeft in zijn boekje een voorbeeld gegeven van een slecht bevelhebber: Entens en een goed legerleider: Rennenberg. Over Van den Corput deelt 'Fresinga' ons mee, dat ook hij nodeloos geweld afwees ⁹⁴. Desalniettemin liet Van den Corput muiers standrechtelijk executeren ⁹⁵.

Eén van de opmerkelijkste aspecten van de *Memorien* is wel, dat Van den Corput zichzelf een monument geschonken heeft. Hij heeft zijn eigen beeld in de historische literatuur weten te bepalen. Van Meteren en Bor nemen 'Fresinga's' relaas over. Hoofd heeft datzelfde beeld in zijn *Historiën* doorgegeven. En via hen komt het verhaal van Van den Corput en het beleg van Steenwijk in de negentiende eeuw bij Motley. Die spreekt over 'zijne kloekhartigheid en vrolijke luim' en over 'de even vrolijke als standvastige Cornput' ⁹⁶.

Toen deze woorden geschreven werden, even na het midden van de vorige eeuw, was de grootste belangstelling voor Van den Corput echter alweer weggeëbd. Gedurende weinig meer dan driekwart eeuw heeft hij slechts in de belangstelling gestaan. In de achttiende eeuw was het opvallendste bericht over Van den Corput zijn levensbeschrijving in een onder redactie van Simon Stijl en Stinstra gepubliceerde reeks van dergelijke schetsen ⁹⁷. Heel duidelijk blijkt hierin de voor deze periode zo kenmerkende Nederlandse zelfgenoegzaamheid ⁹⁸. Na de Franse tijd zijn er twee duidelijk aanwijsbare redenen geweest voor de aan Van den Corput bestede aandacht.

92 Pieter Bor Christiaenz., *Nederlantsche Oorloghen, beroerten, ende Borgerlijcke oneenicheyden*, band II (Leiden-Amsterdam, 1621) boek XV, folio 214.

93 *Ibidem*; Fresinga, *Memorien*, 182-186.

94 Zo bijvoorbeeld in het geval van het vermoorden van een vijandelijk soldaat door de bezetting van Steenwijk, zie Fresinga, *Memorien*, 316-318.

95 *Ibidem*, 177.

96 John Lothrop Motley, *De opkomst van de Nederlandsche Republiek*, Nederlandse uitgave verzorgd door R. C. Bakhuizen van den Brink (9 dln., 6 bdn.; 's-Gravenhage, 1859-1868) III, 382 en 384.

97 'Het leven van Johan van den Kornput', in: Sim. Stijl, J. Stinstra, e.a., *Levensbeschryving van eenige voornaame meest Nederlandsche mannen en vrouwen* (10 dln., 6 bdn.; Amsterdam, 1774-1783) X, 328-353.

Eenzijds zet C. F. Haug, toenmaals 'Hoogleraar in de geschiedenis en fraaije letteren aan de... Artillerie- en Genieschool te Delft' zich na de Belgische Opstand af tegen vooral Frankrijk. Hij doet dat door Van den Corput niet minder dan de uitvinding van de telegraaf toe te schrijven. Wie het verhaal van Haug daarover leest — het is overigens best vermakelijk — snuift de onmiskenbare geur op van gewetste vaderlandsliefde 99. Twee decennia later wordt er door een Brabander op gewezen, dat de uitvinder van de telegraaf een 'Noord-Brabander' was geweest¹⁰⁰. In de militaire geschiedschrijving van de eerste helft van de negentiende eeuw wordt Van den Corput, met andere legeraanvoerders, bovendien aan de aankomende officieren ten voorbeeld gesteld. De militairen hadden zichzelf een voortrekkersrol aangemeten bij het aankweken van nationale deugden. De verheerlijking van het nationale verleden werd dienstbaar gemaakt aan de morele versterking van de militair¹⁰¹.

De drang hiertoe kwam voort uit twijfel over Nederlands plaats in de wereld. Toen die onzekerheid week, verdween ook de behoefte aan het voorbeeld van mensen als Van den Corput. In en direct na de tweede wereldoorlog zien we nog een opflikkering¹⁰². Steeds putten de schrijvers uit 'Fresinga', of ontleenden hun stof aan Van Meteren of Bor. Zo gezien moeten we ons afvragen of Van den Corput middels de *Memorien* niet heeft bijgedragen tot het overwaarderen van zijn hoedanigheid als krijgsheld. Blijkens de woorden van Van Reyd en Ubbo Emmius waren zijn geleerdheid en studiezin voor zijn tijdgenoten belangrijker.

Een gevolg van die eenzijdige belichting is een verkeerd begrip van de *Memorien* geweest. Ze zijn gebruikt als nieuwsbron en als zodanig zijn de *Memorien* zeker ook bruikbaar. Belangrijker is echter, dat ze geschreven blijken te zijn door Johan van den Corput. Hij had onderricht ontvangen van onder andere Gerard Mercator, de bekende cartograaf, en van Johannes Sturm. Hij moet een ruime kennis van de vestingbouw gehad hebben. In latere jaren gaf hij Ubbo Emmius medisch advies en waardeerde de bekende Gerardus Johannes Vossius hem om zijn kennis van de klas-

98 E. H. Kossmann, *De Lage Landen 1780-1940. Anderhalve eeuw Nederland en België* (Amsterdam-Brussel, 1976) 10.

99 C. F. Haug, 'Jan van den Kornput, als krijgsheld en als uitvinder beschouwd', *Militaire Spectator*, I (1833) 191-192, 198-200 en 206-207; Kossmann, *De Lage Landen*, 111-112.

100 C. R. Hermans, 'De Bredenaar Jan van den Kornput, de uitvinder van den telegraaf', *Noordbrabantsch tijdschrift voor kunsten en wetenschappen*, I (1852) ii, 49-51.

101 J. Bosscha, *Neêrlands heldendaden te land, van de vroegste tijden af tot in onze dagen*, I (Leeuwarden, 1834) 264; G. Kuiper Hz., 'Johan van der Corput. 1579-1581', *Jaarboekje voor de Koninklijke Militaire Akademie*, II (1852) 31-60; H. Amersfoort, 'Voor Vaderland en Oranje. Een verkenning naar de wederzijdse betrokkenheid van natie en leger', *Tijdschrift voor Geschiedenis*, XCV (1982) 538-557, hier 553-555.

102 Onder andere J. H. Kruizinga, 'Johan van den Cornput, de verdediger van Steenwijk', *Ons Leger*, XXVJJI (1942) viii, 171-173.

sieke auteurs¹⁰³. Zowel de vorm als de inhoud van de *Memoriert* wijzen op bekendheid met de klassieken. Gerhard Dumbar had dat overigens al opgemerkt. Van den Corput heeft het boekje bovendien in Keulen uitgegeven, vermoedelijk voor eigen rekening gezien het feit dat hij zelf het octrooi aanvroeg 104.

Zijn opmerkingen over allerlei aspecten van de oorlogvoering worden door het feit dat ze door Van den Corput te boek gesteld zijn des te interessanter. Want niet alleen was hij rond 1580 één van de zeer weinige Staatse officieren die zich wat betreft vorming en opleiding met hun Spaanse collega's konden meten, maar hij was een decennium later — met Van Reyd — ook nauw betrokken bij het werk van Willem Lodewijk op militair terrein. *De Memoriert* geven dan ook niet alleen een goed beeld van de oorlogvoering rond 1580, maar werpen ook een blik vooruit op wat nog komen zou¹⁰⁵.

103 Staatsbibliothek München, Codex 10363, Johannes van Kornput aan Ubbo Emmius, Coevorden 6 april 1601; C. S. M. Rademaker, *Life and Work of Gerardus Joannes Vossius (1577-1649)* (Assen, 1981) 84.

104 Dumbar, *Analecta*, praefatio; Bodel Nyenhuis, *Wetgeving*, 3-4. 105 J. W. Wijn, *Het krijgswezen in den tijd van prins Maurits* (Utrecht, 1934) 64; Waterbolck, 'Everard van Reyd', 59; *Idem*, 'Willem Lodewijk', 308.

De nieuwe *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*. Een vergelijking met buitenlandse equivalenten

R. DE SCHRYVER

Indien in de definitie van de nieuwe *AGN* in de eerste plaats zou worden onderstreept dat het gaat om de gezamenlijke behandeling van nu onafhankelijke buurlanden, vrees ik over geen vergelijkend buitenlands materiaal te kunnen beschikken. Waar is bijvoorbeeld de recente algemene geschiedenis van de Scandinavische landen, die van het Iberisch schiereiland, of die van de landen voortgekomen uit de midden-Europese Habsburgse monarchie? 'Buitenlandse equivalenten' zal doodgewoon moeten slaan op algemene geschiedenissen van staten of grote regio's. Hierbij zal ik me beperken tot parallellen uit Duitsland, Spanje, Italië, Frankrijk, Groot-Brittannië en Ierland, evenwel met een toevoeging van enkele verwijzingen naar een drietal binnenlandse equivalenten.

Bij de vergelijking zal vooral worden uitgegaan van kenmerken die in de recensies over de *AGN* naar voren zijn gebracht ¹: een veelkoppige redactie, het bijzonder grote aantal medewerkers en daarmee samenhangend de zege van het 'specialistendom' en de versnippering van de historische materie, overwicht van en eerste aandacht voor de economisch-sociale geschiedenis met de onttroning van de politiek-institutionele en de betrekkelijke achteruitgang van de cultuurgeschiedenis, ruime aandacht voor de laatste tweehonderd jaar, dit wil zeggen voor de zogenaamde hedendaagse of nieuwste geschiedenis, doorgedreven wetenschappelijkheid in vorm en presentatie met het verdwijnen van de verhalende geschiedschrijving en een overvloed aan illustraties. In de vergelijking zal worden nagegaan of deze kenmerken eigen zijn aan de *AGN*, of dat ze in mindere of meerdere mate steeds binnen algemene geschiedenissen van staten en landen typerend zijn voor een internationale trend. Een zestal punten zal dus behandeld worden: 1 de redactie en algemene leiding; 2 het aantal medewerkers-auteurs; 3 de plaats van de economisch-sociale geschiedenis; 4 het aandeel van de hedendaagse tijden; en tenslotte ook, maar dan heel kort, 5 de vraag naar het al of niet verhalend karakter van de uiteenzettingen en 6 het gebruik van illustraties. Ik laat me dus niet ontmoedigen door een passus van *AGN*-redacteur Van der Woude als zou de nieuwe *AGN* 'op dit moment vermoedelijk in geen enkel land een parallel' hebben ².

1 *Redactionele leiding*

De nieuwe *AGN* telt in totaal achtentwintig redacteurs die voor de drie grote tijdvakken (middeleeuwen, nieuwe en nieuwste tijd) in redacties van zes, elf en nog

1 Zie *AGN Recensies 1978-1985. Nederlands-Belgische Studiedag over de Algemene Geschiedenis der Nederlanden* (Nijmegen: Katholieke Universiteit Nijmegen, vrijdag 27 september 1985, 162 blz.).

2 Aldus A. M. van der Woude, 'De 'Nieuwe Geschiedenis' in een nieuwe gedaante. Inleiding op de delen 5 tot en met 9', in: *AGN*, V (1980) 34.